

ישורון

וְיִהְיֶה בְּיִשְׂרוֹן מְלֶכֶד בְּהַתְּאַסֵּף רְאִשֵׁי עַם יַחַד שְׁבֵטֵי יִשְׂרָאֵל: (דברים לג ה.)¹

אִין פֶּאֵל יִשְׂרוֹן רֶכֶב שָׁמַיִם בְּעֶזְרָד וּבְגִאֲוֹתוֹ שְׁחֻקִים: (דברים לג כו.)²

וַיִּשְׁמֹן יִשְׂרוֹן וַיִּבְעֵט שְׁמֹנֶת עֵבֶיֶת כְּשִׁית וַיִּטֵּשׂ אֱלֹהֵי עֲשָׂהוּ וַיִּנְבֵּל צוּר יִשְׁעָתוֹ: (דברים לב טו.)³

כֹּה־אָמַר ה' עֲשֵׂד וַיִּצְרָד מִבְּטֹן יַעֲזָרָד אֱלִיתִירָא עֲבָדֵי יַעֲקֹב וַיִּשְׂרוֹן בְּחֻרְתֵי בּוֹ: (ישעיהו מד ב.)⁴

משנת רבי אליעזר פרשה ח עמוד 150 – שם שלישי ליעקב

... ולא עוד, אלא לאחר אסיפתו קראו הכתוב בשמות מחוברין. שהיה שמו יעקב וישראל, הוסיף לו לאחר אסיפתו ישורון, שר ומיושר, שנאמר: "אל תירא עבדי יעקב וישורון בחרתי בו."⁵

אבות דרבי נתן נוסח ב פרק מג – כינוי לעם לא ליחיד

שנים עשר אלו נקראו בְּחוּרִים⁶, ואלו הן: אברהם נקרא בְּחוּר, מנין? "אשר בחרת באברם" (נחמיה ט ז). יעקב נקרא בְּחוּר, שנאמר: "יעקב אשר בחרתיך" (ישעיה מא ח).⁷ ישראל נקראו בְּחוּרִים, שנאמר: "וישורון בחרתי בו" (שם מד ב).⁸

אבן עזרא דברים לב טו – מלשון ישר

וישמון ישורון - ישראל. ויתכן להיות מגזרת ישר. והטעם: שְׁמֹן (שְׁמֹן?) זה שהיה ישר. ויש אומרים שהוא מגזרת "אשורנו" (במדבר כג, ט). והראשון הוא הישר בעיני.⁹

¹ כך נפתחת ברכת משה לישראל לפני פטירתו בפרשת וזאת הברכה. "ישורון" הוא כינוי לעם ישראל, המיוחד לסוף ספר דברים. אך לא כאן אזכורו הראשון, כפי שמיד נראה. ולעצם הפסוק יש לשאול: מי מכתיר כאן את מי למלך על ישורון הוא עם ישראל? מי הדובר של פסוק זה? האם אלה דברי משה בפתחה לברכתו?

² הכינוי "ישורון" חוזר בחתימת ברכת משה. פסוק זה איננו חלק מברכת אשר, אלא שייך לקבוצת הפסוקים החותמים את ברכת משה ומתייחסים לכל עם ישראל, לישראל. (ראו מחלוקת רש"י ואבן עזרא לגבי הפסוק הקודם: "ברזל ונחושת מנעלך וכו'") אם הוא חלק מברכת משה שנאמר, או שכבר שם מתחילה החתימה והברכה הכוללת לכל השבטים). לפיכך אגב, חלוקת קריאת התורה לעולים כפי שאנחנו נוהגים בשמחת תורה קצת תמוהה, כשאנו מסיימים כל מחזור קריאה בפסוק שהבאנו: "אין כאל ישורון ... ובגאווה שחקים" ומתחילים את הקריאה לחתן תורה בפסוק: "מעונה אלוהי קדם וכו'", כאילו זה עניין חדש. וצריך עיון. גם את פשט הפסוק צריך להבין האם זו קריאה לישראל, לעם ישראל, להכיר בגדולתו של הקב"ה (כפירוש רש"י), או ש"אלוהי ישורון" הוא כינוי לקב"ה והקריאה היא להכרה בגדולת אלוהי ישראל (כפירוש רס"ג). האם הפסוק הוא אחרי המילה פֶּאֵל או אחרי המילה ישורון.

³ כך בשירת האזינו שקודמת לפרשת וזאת הברכה, בפסוק תוכחה קשה שנדרש הן לעבר (חטא העגל) והן כנבואה לעתיד ("כי ידעתי אחרי מותי כי השחת תשחיתון"), נתחדש הביטוי "ישורון" ככינוי לעם ישראל! ולפי שבכינוי זה יש שבח, ישורון מלשון ישר או מאושר, כפי שנראה, כבר תמהו מקצת הפרשנים למה דווקא בפסוק זה זכה עם ישראל לראשונה לתואר "ישורון"? ראו למשל פירוש רבי בחיי בן אשר על הפסוק שמבאר: "וישמון ישורון ויבעט". לא נקראו "ישורון" עד עתה ... כי קראם כן לחסרונם כדי להוכיחם ולהכלימם, לפי שהשם הזה הוא שם המעלה והכבוד". את המשך דבריו נראה להלן. ואנו נשתדל להתמקד בישורון של שבח, שהרי חג גומרה של תורה הוא היום ומצווה לשמוח בו.

⁴ ישעיהו הוא הנביא היחיד שחוזר ומשתמש בשם "ישורון" ובכך סיימנו את כל אזכורי השם "ישורון" בתנ"ך. ישעיהו גם מסביר בדיוק מי הוא ישורון – יעקב. זאת ועוד, ראו צמד הפסוקים שם בראש פרק מד: "וַעֲתָה שְׁמַע יַעֲקֹב עֲבָדֵי יְיָ וְיִשְׂרָאֵל בְּחֻרְתֵי בּוֹ: כֹּה אָמַר ה' עֲשֵׂד וַיִּצְרָד מִבְּטֹן יַעֲזָרָד אֱלִיתִירָא עֲבָדֵי יַעֲקֹב וַיִּשְׂרוֹן בְּחֻרְתֵי בּוֹ". ישורון הוא יעקב הוא ישראל. שלושה שמות לו.

⁵ בחרנו לפתוח במקור השם ישורון ומשמעותו ובמדרש שדורש את הפסוקים שבישעיהו כהמשך לדברינו בהערה הקודמת. לא די ליעקב שנוסף לו השם ישראל (והשם יעקב לא נעלם כמו אצל אברהם, ראו דברינו [יעקב וישראל](#) בפרשת וישלח), אלא שלאחר מותו (אסיפתו), התברך בשם נוסף שמעיד על יושרו. שָׁר – נוהג בשררה ("כי שרית עם אלהים ועם אנשים ותוכל"), אך גם ביושר.

⁶ כך נראה לנו לנקד: בְּחוּרִים, מלשון מי שנבחר, אבל סביר שגם בְּחוּרִים הוא בסדר.

⁷ ראו בראשית רבה עו א: "הבחור שבאבות זה יעקב". ובמדרש שכל טוב (בובר) בראשית לג יז, פרשת וישלח: "יעקב בחר האבות, דכתיב ביה: כי יעקב בחר לו יה (תהלים קלה ד)". משה הוא הבחור בנביאים ויעקב הבחור באבות. ראו שם.

⁸ אנחנו עדיין בישורון של ישעיהו ובמדרש שמדגיש את הבחירה בישורון. אך שים לב להבחנה שנעשית, אולי כבדרך אגב ולפי רהיטות הדרשה, בין יעקב כפרט שנקרא בחור ובין ישראל כעם שנקרא בחורים. וההוכחה? מהפסוק: "וישורון בחרתי בו". יש מדרגה ברורה בין שלושת השמות: יעקב הוא בד"כ שם הפרט ולעתים רחוקות גם כשם לאומה (בעיקר כאשר נוסף לו "בית" או "בני"). ישראל, פעם כך ופעם כך. ישורון הוא רק שם לאומי. הבחנה זו ברורה מאד משני הפסוקים המובאים מישעיהו בדרשה. ראו גם מדרש זוטא - שיר השירים (בובר) פרשה א: "שבעים שמות קרא לישראל ואלו הן: ישראל, ישורון, בכור, נער, רך, יחיד, ילד, אח, רע, אהוב, בן וכו'". וברור שמדובר בשמות של עם ישראל. ולשאר הבחורים: משה, לוי, שאול וכו' ראו במקור שם.

⁹ אבן עזרא סבור גם הוא שישורון בא מהשורש יש"ר ומעדיף פירוש זה על פני הפירוש שישורון בא מהמילה "אשורנו" שבנבואת בלעם המשלבת ראייה וחזק. ראו החידוד הלשוני שלו: "הראשון ישר בעינינו", היינו הפירוש הראשון שישורון הוא מלשון ישר. בדרך זו הולך גם רמב"ן שאינו מהסס להזכיר את הצד השלילי של "יעקב" שיש לשנות אותו והשינוי לישראל כנראה לא מספיק. ראו פירושו לדברים ב י: "כי השמות ישמרו הטעם ויחליפו המלות ... וכן יעשו לשבח. יִכְנוּ יַעֲקֹב שֶׁהוּא לְשׁוֹן מְרֵמָה או לְשׁוֹן עֵקֶלְלוֹת וַיִּקְרָאוּ אוֹתוֹ יִשְׂרוֹן מִן תֵּם וַיִּשְׂר". וכן דבריו בדברים ז יב בתחילת פרשת עקב: "על דעתך, כל לשון עקיבה גלגול וסבוב,

רבי בחיי בן אשר דברים לב טו – פרשות סוף ספר דברים הן "דבקות"

וישמך ישראל ויבעט. לא נקראו "ישורון" עד עתה שקראם משה רבינו ע"ה בשם הזה. ויתכן לפרש כי קראם כן לחסרונם כדי להוכיחם ולהכלימם, לפי שהשם הזה הוא שם המעלה והכבוד, ונגזר מן: "אשורנו" (במדבר כד יז), על שם הראיה שראו כבוד השכינה עין בעין במתן תורה... ולפיכך אחר שהזכיר מתן תורה שאמר: "יסובבנהו יבוננהו", הזכירן מיד בשם "ישורון". וכן למטה¹⁰ אחר שהזכיר: "תורה צוה לנו" (דברים לג ד), הזכיר מיד: ויהי בישורון מלך. וגם בחתימת ברכתו אמר: "אין כאל ישורון" (דברים לג כו), כלומר ממה שראית בסיני יכולין אתם להעיד עליו שאין כמוהו. וכל זה מכלל דברי השירה הזאת שהם דברי ויכוח ומוסר שהיה מתוכח עמהם והודיע להם העתידות במה שהן עתידין לחטוא, ושימרו את פי ה' וישכחו חסדיו הרבים שעשה עמהם, ולכך קראן ביום ההוא שלשה פעמים בשם הנכבד הזה, כי הפרשיות דבקות.¹¹

שמות רבה פרשה לח סימן ט – על אבני החושן

כיצד היו כתובים [נתונים]?¹² על אודם היה כתוב: אברהם יצחק ויעקב וראובן. על פטדה היה כתוב: שמעון. על ברקת היה כתוב: לוי... על אחלמה היה כתוב: גד. על תרשיש היה כתוב: אשר. על שוהם היה כתוב: יהוסף. על יִשְׁפָּה היה כתוב: בנימין שבטי ישורון.¹³

ירושלמי תענית פרק ב הלכה ג – בברכת נחם

רבי אחא בר יצחק בשם רבי חונה רובה דציפורין: יחיד בתשעה באב צריך להזכיר מעין המאורע. ומהו אומר? "רחם יי אלהינו ברחמיך הרבים ובחסדיך הנאמנים עלינו ועל ישראל עמך. ועל ירושלים עירך ועל ציון משכן כבודך ועל העיר האבילה ההרוסה השוממה הנתונה ביד זרים הרמוסה בכף עריצים, ויבלעוה לגיונות ויחללוה עובדי פסילים. כי לישראל עמך נתתה באהבה לנחלה ולזרע ישורון ירושה הורשתה. כי באש החרבתה ובאש אתה עתיד לבנותה, כאמור: "ואני אהיה לה נאם ה' חומת אש סביב ולכבוד אהיה בתוכה" [זכריה ב ט].¹⁴

מסכת ראש השנה דף לב עמוד ב – בפסוקי מלכויות

מלכויות תלת הוא דהויין: "ה' אלהיו עמו ותרועת מלך בו" (במדבר כג כא), "ויהי בישורון מלך" (דברים לג ה), "ה' ימלוך לעולם ועד" (שמות טו יח).¹⁵

עקוב הלב (ירמיה יז ט), ויעקבני זה פעמים (בראשית כז לו), ויהוא עשה בעקבה (מ"ב י יט), ענין גלגולין וסבות. ולכן יקראו יעקב "ישורון", כי היפך העקוב מישור. האם רק יעקב ההיסטורי, הפרטי צריך "ישורון", או שמא גם ישראל כעם "עשה בעקבה" והשם ישורון ניתן לו לתזכורת שאפשר (גם) ביושר, שהוא עצמו היה פעם ישר ומיושר כמו במעמד הר סיני, כפי שנראה להלן. בהמשך, בפרשתנו.

¹¹ אמרנו שננסה להמעיט באזכור ישורון של פרשת האזינו והנה אנחנו נזקקים לו שוב בעקבות פרשני המקרא. פרשות האזינו ופרשת וזאת הברכה, ואולי כל דברי משה האחרונים מפרשת אתם נצבים ועד סוף הספר, הן "פרשות דבקות" של אור וצל, פסימיות ואופטימיות, דאגה ותקווה, של המנהיג הגדול שנפרד מצאן מרעיתו. לא בכדי בוחר משה דווקא בפרשות דבקות אלה לחדש את הכינוי "ישורון" לעם ישראל, פרשות שנאמרו כולם "ביום ההוא" - יום פטירת משה (ולא בכדי מלכות "פרשות דבקות" אלה את הימים הדבקים שמלווים אותנו מסוף אלול ועד כמעט סוף תשרי). ישורון של יושר, ישורון של ראייה קדימה בלי כחל ושרק, ישורון אולי גם של חיזוק ואישור של מי שזקוק לכך. רבי בחיי בן אשר מאמץ בחום את הפירוש השני שאבן עזרא לעיל הביא ודחה: ישורון מלשון "אשורנו" שבנבואת בלעם המשלב ראייה וחזק. (ואז אולי גם בבלעם מגיע קצת קרדיט על השם ישורון). וכאן, ללא ספק מדובר ביעקב-ישראל כעם, לא ביעקב ההיסטורי, השלישי באבות.

¹² כיצד היו שמות השבטים כתובים על אבני החושן? ראו שמות כח טו-כא: "ומלאות בו מלאות אבן ארבעה טורים אבן טור אדם פטדה וברקת הטור האחד: והטור השני נִפֶּךְ סִפֵּר וְיִהְיֶה... וְהָאֲבָנִים תִּהְיֶינָה עַל שְׁמֹת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל שְׁתֵּים עָשָׂרָה עַל שְׁמֹת פְּתוּחֵי חוֹתֵם אִישׁ עַל שְׁמוֹ תִּהְיֶינָה לְשֵׁנֵי עֶשֶׂר שְׁבָטִים".

¹³ כבר הרחבנו בנושא אבני החושן בדברינו ונשא אהרון את שמות בני ישראל בפרשת תצוה. אבנים אלה שמשו לקריאה באורים ותומים (ראו הדף גם בפרשת תצוה), אך מצירוף כל שמות השבטים עדיין חסרו האותיות צ, ח, ק, ו-ט להשלמת האל"ף ב"ת. הוספת שמות האבות: אברהם, יצחק יעקב לאבנו של ראובן (יצחק בעיקר), ו"שבטי ישורון" לאבנו של בנימין, משלימה את ארבע האותיות החסרות. ראו גם בגמרא יומא עג ב: "והא לא כתיב ט"ת! - אמר רב אחא בר יעקב: שבטי ישורון כתיב שם". הרי שהשם "ישורון" כבר הופיע במלאכת המשכן, בספר שמות הקודם לספר דברים! אלא שמדרש לחוד ומקרא לחוד.

¹⁴ נעבור לשימוש ב"ישורון" בנוסחי התפילה. ולפי שהזכרנו את הבבלי גמרא יומא במקור הקודם, נפתח בירושלמי. (עפ"י הירושלמי בסוף פרק שביעי יומא, באבני החושן, אבנו של בנימין, היה כתוב: "כל אלה שבטי ישראל", לא "שבטי ישורון" כנוסח הבבלי, אז חסר לנו "ישורון" בירושלמי). נוסח זה של הירושלמי הוא נוסח קדום ממנו התפתחה תפילת "נחם" בתפילת מנחה בתשעה באב. שימו לב למשחק המילים "ישורון ירושה הורשתה". נראה מהנוסח שהמחבר רואה לנגד עיניו לא כ"כ את ירושלים של החורבן (שאיננו זמן רב לפני תקופתו), אלא את איליה קפיטולינה, העיר הרומית שנבנתה על חורבות ירושלים היהודית ע"י הקיסר אדריאנוס בשנת 130 לערך, והוא קובל: הלא ירושלים היא ירושה לזרע ישורון!

¹⁵ אחרי שחלקנו כבוד לירושלמי, תחנה ראשונה (שנייה) של אזכור "ישורון" במחזור תפילותינו היא פסוקי מלכויות בתפילת מוסף של ראש השנה: "ויהי בישורון מלך". כאן הכוונה היא בברור לקב"ה וזה אולי המקום להזכיר שיש גם שיטה שהפסוק נדרש על משה שהיה לו דין של מלך. ראו ויקרא רבה לא ד, שמות רבה מח ד, נב א ועוד. בכל מקרה, "ישורון" הוא עם ישראל והשאלה היא רק מי

סדר רב עמרם גאון (הרפנס) תפילת ערבית של ליל יום הכיפורים

כי אתה סולחן לישראל ומוחלן לשבטי ישורון ודברך אמת וקים לעד, ומבלעדיך אין לנו מלך מוחל וסולח אלא אתה. ברוך אתה ה' מלך מוחל וסולח לעונותינו ולעונות עמו בית ישראל ומעביר אשמותינו בכל שנה ושנה, מלך על כל הארץ מקדש ישראל ויום הכפורים.¹⁶

תפילת נעילה, הושענא רבה – "קהל עדת ישורון"

רחם נא קהל עדת ישורון, סלח ומחל עוונם והושיענו אלוהי ישענו.¹⁷

רמב"ם סדר תפילות נוסח הברכות האמצעיות – בתפילת שבע בשבת¹⁸

ולא נתתו מלכנו לגויי הארצות ולא הנחלתנו מלכנו לעובדי אלילים, גם במנוחתו לא ישכנו ערלים לבית ישראל נתתו זרע ישורון אשר בס בחרת, חמדת ימים אותו קראת.¹⁹

עזר מקודש אבן העזר סימן סב – בשבע ברכות

בנוסח דוי הסר וגם חרון וכו' אני אומר: נחני במעגלי צדק וכשרון שעה ברכת ישורון כבני אהרן.²⁰

ספרי דברים פיסקא שמג סימן ב – פתח וחתם משה ב"ישורון"

"ויאמר ה' מסיני בא וזרח משעיר למו", מגיד הכתוב שכשפתח משה, לא פתח בצורכם של ישראל תחילה, עד שפתח בשבחו של מקום. משל ללוטייר²¹ שהיה עומד על הבמה ונשכר לאחד לדבר על ידיו, ולא פתח בצרכי אותו האיש תחילה, עד שפתח בשבחו של מלך: אשרי עולם ממלכו אשרי עולם מדיינו ... ואחר כך פתח בצורכו של אותו האיש וחזר וחתם בשבחו של מלך. אף משה רבינו, לא פתח בצרכי ישראל, עד שפתח בשבחו של מקום, שנאמר: "ויאמר ה' מסיני בא" ואחר כך פתח בצורכם של ישראל: "ויהי בישראל מלך". חזר וחתם בשבחו של מקום: "אין כאל ישורון", ואף דוד המלך פתח בשבחו של מקום תחילה, שנאמר: "הללויה שירו לה' שיר חדש" (תהלים קמט א) ואחר כך פתח בשבחם של ישראל: "כי רוצה ה' בעמו" (תהלים קמט ד) וחזר וחתם בשבחו של מקום: "הללו אל בקדשו" (תהלים קנ א). ואף שלמה בנו פתח בשבחו של מקום תחילה ... ואף שמונה עשרה ברכות שתיקנו נביאים הראשונים שיהו ישראל מתפללים בכל יום, לא פתחו בצורכם של ישראל עד שפתחו בשבחו של מקום: "האל הגדול הגבור והנורא קדוש אתה ונורא שמך" ואחר כך: "מתיר אסורים" ואחר כך: "רופא חולים" ואחר כך: "מודים אנחנו לך".²²

חג שמח שישו ושמחו בשמחת תורה, חזק חזק ונתחזק מחלקי המים

הוא המלך של ישורון. ראו שם שיש בעיה במציאת פסוק רביעי של מלכויות מהתורה, שחותם את עשרת פסוקי המלכויות מהמקרא, והגמרא מציעה שם את הפסוק: "שמע ישראל ה' אלוהינו ה' אחד" וכך אנו נוהגים. ראו הדף [מלכויות](#) בראש השנה.

¹⁶ "שבטי ישורון" מופיע בברכה האמצעית (ברכת היום) בתפילת עמידה של יום הכיפורים. ראו הנוסח השונה שמוצא בסידור רב עמרם גאון בתפילת נעילה: "כי אתה סולחן לישראל ומוחלן לשבטי ישורון, ומבלעדיך אין לנו מוחל וסולח אלא אתה. ברוך אתה ה' המלך הסולחן".

¹⁷ בנוסח תפילה קצרה זו, הקשורה לימים בהם אנו נתונים, מופיע, אולי לראשונה, הביטוי "קהל עדת ישורון", שממנו נלקח שמה של הקהילה האורתודוקסית שייסד הרב שמשון רפאל הירש בפרנקפורט בשנת 1850 לערך. ומשם אולי לקהילות "ישורון" שונות בעולם וכמוכן [בית כנסת ישורון](#) שבירושלים.

¹⁸ היא הברכה הרביעית בתפילת שבע של שבת ויום טוב – ברכת היום.

¹⁹ הרי לנו "זרע ישורון", ביטוי שראינו בירושלמי תענית לעיל, בברכת היום של שבת. אבל בנוסח תפילת שחרית לשבת שבידינו כתוב: "זרע יעקב" וחבל שנעלם "זרע ישורון" שבסידור הרמב"ם. עוד "ישורון" שכן מצוי בסידורים שבידינו היום, נמצא בתפילת שחרית של כל יום, לפני קריאת שמע "הקטנה", שלפני פסוקי דזמרה: "אבל אנחנו עמך בני בריתך ... עדת יעקב בנך בכורך, שמאהבתך שאהבת אותו ומשמחתך ששמחת בו, קראת את שמו ישראל וישורון. לפיכך אנחנו חייבים להודות לך וכו'. תפילה זו מחזירה אותנו למשנת ר' אליעזר בה פתחנו, אשר מחבר את שלושת השמות: יעקב-ישראל-ישורון.

²⁰ כבר נשברו קולמוסים על "ישורון" שבפתיחה לברכת המזון (נטילת הרשות) בשבע ברכות אם אומרים או לא, אם כהן מברך או שאינו כהן מברך ולא נאריך בזה. האם עברנו על כל "ישורון" שבנוסח תפילותינו? לא בטוח. נשמח לשמוע על "ישורון" נוספים.

²¹ מליץ, סניגור – מילה ביוונית. מי שנשכר לדבר לפני השלטון לטובת מישהו.

²² מצמד הפסוקים: "ויהי בישראל מלך" ו-"אין כאל ישורון", אשר חופנים את ברכת משה לשבטי ישורון מלפנים ומאחור, לומדים יסוד מוסד לתפילה, בפרט תפילת עמידה, שיש לפתוח ולסיים בשבח המקום ובאמצע לבקש את צרכינו ובקשותינו מהקב"ה. ומכאן אתה למד שברכותיו של משה לשבטים הייתה מעין "בקשת צרכים". ובע"ה נשלים דף מיוחד על צמד פסוקים חביב זה.